

OSMANLI TÜRKÇESİ TAMAMININ ÖZETİ

1. DÜZCE GÖLYAKA GRUBU

OSMANLI TÜRKÇESİ TAMAMININ ÖZETİ (İLK DEFA PAYLAŞIYORUZ)

Osmanlı Türkçesi-1-

- İnsanların birbirleriyle ilk iletişimlerinin eşyaların adlandırılması veya sayılması, bunları belirlemek üzere de işaret etme, düğüm atma, çentik çizme, sözlerle ifadelendirmeye çalışma gibi yöntemlerin kullanılması ile gerçekleştiği tahmin Olunmaktadır.
- Alfabelerin bundan sonraki aşamalarda piktogram, ideogram, hece yazısı, yarı hece ve alfabe şeklinde bir seyir izlediği kabul edilmektedir. Piktogramlar, resim yazı dönemini ifade etmektedir. Mağara duvarlarında ve kayalarda tespit edilmiştir.
- Resimlerin basit çizgilerle bir kavramı ifade edecek şekilde çizilmiş şekline ise ideogram denilmektedir.
- Bundan sonraki safhada ise resimler tamamen çizgilere dönüşmüş ve ses kazanmıştır Piktogram yazının gelişen şekli Mısır, Maya yazısında görülen ideogram yazı aşamasıdır.
- Sümer, Akad ve Eski Fars çivi yazısı ve hece yazısından sonra karşımıza çıkan İrlanda ve Galler bölgesindeki Ogham yazısı (milattan sonra beşinci yüzyıldan itibaren) yarı hece dönemi örneklerindendir
- Yarı heceden alfabeye geçiş döneminde en iyi örnek Hindu ve Sanskrit dillerinde kullanılan Brahmî ile Tibet yazılarıdır.
- Çin ve Tibet yazıları ise ideogramdan sonraki hece yazısı aşamasıdır
- İçinde ligatürler (iki harfi birbirine birleştiren çizgiler) ve piktografik özellikler bulunan Göktürk yazısı, yarı hece ile alfabe arasındaki aşamaya gelebilmiş bir yazı çeşididir.

Dil Tasnifleri

- zaman esasına göre ilkel ve türemiş diller (ilk insanların kullandığı diller günümüzde kullanılan diller);

kaynak olma ve türeme prensibine göre ana diller, kız diller (Latince-İspanyolca); yaşayıp yaşamadığına göre ölü diller, canlı diller (Sanskrit-Farsça) gibi bir takım sınıflandırmalar bulunmaktadır.

- Son çalışmalarda diller gramer şekillerindeki benzerliğe göre üç ana yapıya ayrılmıştır: Tek Heceli Diller, Bükümlü Diller, Çekimli Diller.
- Bir görüşe göre de diller aile gruplarına göre sınıflandırılmıştır. Buna göre diller, Hint-Avrupa Dilleri, Hami-Sami Diller, Ural-Altay Dilleri şeklinde ana bölümlere ayrılmaktadır

Diller Arasında Türkçenin Yeri

- Türkçe, yaygın kanaate göre Ural-Altay dillerinin Altay kollarından birisi olarak zikredilmektedir. Türkler Türk lehçelerinin sınıflandırılması meselesini ele alan ilk müellifin *Dîvânü Luğâti 't-Türk'*ü yazan Kaşgarlı Mahmud olduğu düşünülmektedir
- O, eserinde kendi çağında yaşayan Türkleri doğu ve batı Türkleri olmak üzere iki ana gruba ayırmıştır
- Doğu için, hakanın yaşadığı ve onun hâkimiyetinde bulunan Kaşgar, Balasagun merkezli (Hakaniye) yazı dilini kastettiği anlaşılmaktadır.
- Batı grubu için de, Oğuz, Kırgız, Kıpçak, Peçenek ve Bulgar lehçelerini zikretmiştir. Kaşgarlı Mahmud'a göre en halis Türkçe, en doğru Türkçe Karahanlı (Hakaniye) ve Uygur lehçelerini de içine alan Doğu Türkistan ve Yedisu'da konuşulan Türkçedir.
- 1069 yılında Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan *Dîvânü Luğâti 't-Türk'* adlı Türkçenin ilk ve en büyük sözlüğüdür.

Türkçenin Tarihsel Gelişimi

- Türkçenin tarihi beş bin yıl kadar gerilere götürülebilmektedir.
- Türkçenin tarihi genel olarak iki döneme ayrılabilir:

a. Ön Türkçe: Ön Türkçe, Ön Altaycaya kadar uzanır. Moğolca, Korece ile akrabalığı bulunmaktadır. Bu döneme ait yazıların sadece hakanlar ve kamlar gibi seçkin insanlar tarafından kullanıldığı ileri sürülmektedir.

b. Eski Türkçe: Türkler tarafından yazılmış olan anıt ve belgelerden, Türk dilinin yazı dili olarak kullanıldığı en erken dönemin milattan sonra altıncı yüzyıl ile onuncu yüzyıl aralığı olduğu kesin olarak söylenebilmektedir.

- Bu döneme Türklerin İslâm dinini kabul etmeden önce “Eski Türkçe” dönemi denilmektedir.
- Eski Türkçe de, Göktürkçe ve Uygurca olmak üzere iki ana yapıya ayrılabilir.

TÜRKLER TARAFINDAN KULLANILAN ALFABELER

1. Göktürk Alfabeti (Runik Alfabe)

- Türkler tarafından kullanılan ilk alfabenin, Göktürk Kağanlığı (M.S. 552-745) zamanında kullanılan Göktürk alfabeti olduğunu göstermektedir.
- Bu döneme ait ilkyazılar İsveçli Philp Johan von Strahlenberg (1676-1747) tarafından keşfedilmiştir.
- O, Türkler tarafından kullanılan bu alfabeye mistik, esrarlı yazı anlamına gelen “Runik Alfabe” adını vermiştir.
- Danimarkalı dilbilimci Wilhelm Thomsen (1842-1927) bu yazıları çözümlemiştir.
- Greklerin de Frigyalılardan ve Lidyalılardan öğrendikleri Runik yazıyı, Roma İmparatorluğu döneminde geliştirerek “Latin Alfabeti” olarak kullandıkları

anlaşılmaktadır. Runik yazının yayılmasında İpek yolunun en önemli etken olduğu düşünülmektedir.

- Milattan sonra 687-692 yıllarına tarihlendirilen Çoyr kitabesi, Göktürk yazısının en eski örneklerinden birisidir
- Hazarların önemli yerleşim yerlerinden birisi olan Sarkel Kalesi'nin duvarlarında ve Mayskiy kazılarında Göktürk yazısına benzeyen oyma yazılar bulunmuştur.
- 942-970 yılları arasında Macaristan'a yerleşen Peçeneklerin de Göktürk yazısını (Orhun-Yenisey alfabesinin bir türünü) kullandığı arkeoloji belgelerinde görülmektedir.
- Bu bakımdan Göktürk yazısının Moğolistan'dan Macaristan'a kadar geniş bir alanda yayılmış olduğunu söylemek gerekecektir
- Orhun yazıtları üç kitabeden oluşmaktadır. Bu kitabelerden ikisi Köl Tigin ile Bilge Kağan'a aittir. Üçüncü kitabe Bilge Tonyukuk'a aittir.
- Orhun Yazıtları, yerleşik hayata geçmiş olan Türklere ait günümüze gelen en mükemmel yazılı belgelerden birisidir.
- Orhun yazısının harfleri otuz sekizdir. Bunların dördü ünlü, diğerleri ünsüzdür. Dört ünlü işaretin her biri iki ayrı ünlüyü gösterir (a-e, ı-i, o-u, ö-ü).
- Yapılan son çalışmalar bu yazının ideogramlardan (çizgilerle ifade edilen kavram yazılardan) teşekkül ettiğini göstermiştir.

2. Soğd Alfabeti

- Uygur Türkleri diğer Türkler gibi Göktürkçeyi kullanmaktaydılar. Ancak, siyasî ve ticarî alanlardaki yakın ilişkileri sebebiyle bir müddet Ârâmî kökenli olan Soğd alfabesini de kullandılar.
- Bu alfabe kısa süreli sadece kâğıt üzerinde kullanıldı
- Göktürk Kağanlığı dönemine ait Soğd harfleriyle yazılmış olan bu kitabe, Göktürklerin de Soğdlarla yakın ilişkilerde bulunduklarını ve Soğd alfabesinin Uygurlardan önce de kullanıldığını göstermektedir.

3. Uygur Alfabeti

- Uygurlar bir müddet Soğd alfabesini kullandılar. Soğd alfabesinden geliştirerek ortaya koydukları Uygur yazısını kullandılar.
- Sekizinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar uzun bir zaman diliminde kullanılan Uygur yazı sistemi, zamanla "Türk Alfabeti" olarak isimlendirilmiştir.
- Kaşgarlı Mahmud da Uygur alfabesinden "Türk yazısı" olarak bahsetmiştir.
- Uygur alfabesi yirmi üç harften oluşmaktadır. Önceleri sağdan sola yazılırken, on dördüncü yüzyıldan sonra Çin yazısının etkisiyle yukarıdan aşağıya yazılmaya başlamış; Moğollar arasında da bir müddet kullanılmıştır.
- Uygur yazısının ilk numuneleri, Göktürk alfabesiyle yazılmış İl-İtilmiş Kağan yazıtı(Şine-usu kitabesi: 747-759) ile İl-Tutulmuş Kağan devrinde Uygur alfabesiyle yazılmış metinlerde görülmektedir. 833 yılına kadar Uygur tarihini özetleyen Karabalsagun kitabesi de bunlara ilave edilebilir. Balasagunlu Yusuf Has Hacib tarafından yazılan "Kutadgu Bilig" Türkçe'nin en önemli eserlerinden birisidir. Günümüze gelen üç nüshasının ikisi Arapça, birisi ise Uygur harfleriyle yazılmıştır.
- Uygur yazısı, Fatih Sultan Mehmed ve Muhammed Babur Han gibi ilerleyen yüzyılların Türk Sultanları tarafından kullanılmaya devam etmiştir.

4. Mani Alfabeti

- Ötüken Uygur Kağanı Böğü Kağan'ın (M.S. 759-780) resmî olarak Manihaizm'i, devlet dini olarak kabulüyle başlamıştır (M.S. 762). Akabinde Mani alfabesi, Türkler arasında yaygınlık kazanmıştır.
- Mani alfabesi de Soğd ve Uygur yazıları gibi sağdan sola yazılmaktadır.

5. Brahmi ve Tibet Alfabeleri

- Soldan sağa yazılan bir hece yazısıdır

6. İbrâni Alfabesi

- Hazarlar, Museviliğe geçtikten sonra İbrâni alfabesini öğrenmişlerdir. Onların torunları olan Karay (Karaim-Karayim) Türkleri de bu alfabeyi son asra kadar kullanmışlardır.
- İbrâni Alfabesiyle yazılmış en eski Türkçe metnin, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan onuncu yüzyılın ilk yarısına ait İbrâni bir metin olduğu bilinmektedir.

7. Süryânî Alfabesi

- Süryânî alfabesi sağdan sola doğru yazılmaktadır.

8. Arap Alfabesi

- Arap alfabesini ilk kullananların Karahanlılar olduğu tahmin olunmaktadır. Bugünkü bilgilerimize göre Arap alfabesinin Türkçe'ye uygulandığı ilk eser de Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eseridir.
- Bu alfabe Uygur alfabesinden sonra kullanılan en uzun süreli ikinci alfabe özelliğini taşımaktadır.
- Arap alfabesini dünyanın en yaygın alfabelerinden birisi haline getirmişlerdir. Arap alfabesi Türk toplulukları arasında onuncu yüzyıldan itibaren kullanılmış ise de en yaygın biçimiyle I. Selim zamanından itibaren kullanılmıştır.
- Irak ve İran Azerileri ile Türkmenler arasında ise resmî olarak günümüzde kullanılmaktadır.

Doğu Türkistan Türkleri, İran-İrak Türkleri hariç Arap yazısını XXI. Yüzyıla kadar kullana gelen tek topluluk olmuştur

- İranlılar alfabeye pe (پ), çe (چ), je (ج), harflerini ve gef (گ: Kâf-ı Fârisî) sesini ilave etmişlerdir. Türkler de alfabeyi İranlılardan bu şekliyle alarak (ک harfine geniz n'si (ñ, ng), ğ (yumuşak g), v ve y seslerini de vermişlerdir (ع: sağır kef, kâfi Türkî). Osmanlı alfabesi, otuz bir harften oluşmaktadır.

9. Grek Alfabesi

- Türkler arasında Hristiyanlığın Ortodoks mezhebini seçenler Grek yazısını kullanmışlardır.

10. Latin Alfabesi

- Aşağı İdil bölgesinde Kumanlar(Kıpçak Türkleri) arasında Hristiyanlığı yaymak için kullanılmıştır.

1303'de hazırlanmış olan *Codex Cumanicus*, Latin alfabesiyle hazırlanmış olan ilk Türkçe kitaptır.

11. Ermeni Alfabesi

- Ukrayna- Polonya Ermenileri ve Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti Ermenileri tarafından kullanılmıştır.

12. Kril Alfabesi

- Rusya işgalinde kalan Türkler, Kril alfabesini kullanmak zorunda bırakılmışlardır.
- Rusya halklarını hristiyanlaştırmaya çalışan misyoner N.I. Ilminskiy (1822-1891), bunu başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için Türklerin alfabesini değiştirip, Arapçadan uzaklaştırmak gerektiğini ileri sürmüştür.
- Yeryüzünde en sık alfabe değiştiren toplumun Türkler olduğu da ileri sürülmektedir.
- Türklerin kullandıkları alfabeler arasında Göktürk yazısı hariç diğerleri din değiştirme sonrasında kullanılmıştır.
- Türkler tarafından kullanılan yazı sistemleri, Göktürk (Orhun), Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Tibet, İbrani, Süryani-Nesturi, Arap, Grek, Latin, Ermeni ve Kril (Slav) alfabeleridir.

OSMANLI TÜRKÇESİ VE ARAP ALFABESİ

- Türklerin kullandığı dilfarklı etkenler altında şekillenen farklı lehçeler ortaya çıktı. Oğuz lehçesi de zamanla gelişerek Osmanlı devleti tarihi boyunca edebi bir dil haline geldi.
- Osmanlı Türkleri, hâkimiyetleri altına aldıkları bölgelerde Türkçeyi resmî yazı dili haline getirdiler.
- Bu bölgelerde kullanılan Türkçeye bir tasnife göre “Batı Türkçesi” denilmektedir.
- Batı Türkçesi de “Azerî Türkçesi” ve “Anadolu Türkçesi” olarak ikiye ayrılmıştır. On dokuzuncu yüzyıla kadar bu dil, “Lisân-i Türkî” olarak adlandırılmıştır. Tanzimat döneminde siyasi birliği korumak arzusuyla “Lisân-i Osmânî” ifadesi kullanılmıştır.
- Bugünkü adlandırmasıyla Osmanlı Türkçesi (Osmanlıca, Lisân-i Osmânî, Lisân-i Türkî) Arap harfleriyle yazılmış Türkçeyi ifade etmektedir.
- Osmanlı Türkçesi üç aşamadan geçmiştir:

a. Başlangıç dönemi: 1100-1450 yıllarını içine alan dönem kapsar. Gramer ve kelime bakımından oldukça sadedir

b. Klasik dönem: 1450-1850 yıllarını içine alan dönemdir. Arapça ve Farsçadan bir hayli istifade eden güçlü bir yazı dilidir. Ancak zamanla Türkçe kelimeler dildeki ağırlığını yitirmeye başlamıştır.

c. Yenileşme dönemi: 1850-1911 yıllarını içine alan dönemdir. yeni bir alfabe teklifinde bulunanlar dahi olmuştur. Buna karşı alfabenin ıslah edilmesi gerektiğini düşünenler de bulunuyordu.

- Bu son görüş, II. Meşrutiyet'e kadar Ahmet Cevdet Paşa, Ali Suavi, Necip Asım ve Şemseddin Sami tarafından da benimsenmiş ve Arap yazısı, Osmanlı Türkçesi'nde ıslah edilmiş yeni şekilleriyle kullanılmıştır.
- 1895-1901 yılları arasında Servet-i Fünûncular, dilin zenginleştirilmesi için Arapça, Farsça, Fransızca kelimelerin kullanılması gerektiği üzerinde durmuşlardır.
- II. Meşrutiyet döneminden itibaren Arap harflerinin değiştirilmesi ve Latin harflerinin kabulü isteği daha da yoğunlaşmıştır.
- II. Meşrutiyet dönemi yazarlarından Hüseyin Cahid, Abdullah Cevdet, Celal Nuri yazılarında Latin alfabesinin kullanılmasını teklif ettiler
- 1 Kasım 1928 yılında T.B.M.M'de Latin Alfabesi'ne dayalı Yeni Türk Alfabesi'nin kabul edilmesi ve 3 Kasım 1928'te yürürlüğe girmesiyle sonuçlandı.

OSMANLI TÜRKÇESİ'NDE KULLANILAN HARFLER VE OKUNUŞLARI

- Osmanlı Türkçesi'nde otuz bir harf bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi'nin temelini oluşturan Arap alfabesi yirmi sekiz harften oluşmaktadır.
- Bu harflere Farsçada kullanılan üç harf daha ilave edilmiştir (چ، پ، ژ). Otuz bir harf bulunan Osmanlı Türkçesi'nde Arapçadaki (ك) harfi farklı sesleri kullanmamıza yardımcı olacak şekilde seslendirilmektedir. Dolayısıyla ك، گ، ڭ ilkraf pulo frah rib sesler sunmaktadır.

ARAPÇADAN FARKLI OLAN VE FARŞÇADAN GEÇEN HARFLER

Farsçada kullanılan üç harf ilave edilmiştir (چ، پ، ژ). İranlılar ve Türkler, Arapçadaki ك harfine farklı sesler yüklemişler ve bunları yazım esnasında harfin üstüne bazen çizgi bazen de üç nokta koyarak ifade etmeye çalışmışlar; bazen de sadece ك harfi ile seslendirmelerin tümünü karşılamışlardır.

- *Türkçe de bu dillerden birisi olup bir tasnife göre Ural-Altay dil grubunun Altay koluna aittir.*
- *Türkler, tarih içinde çeşitli aşamalardan geçerek Göktürkçeyi ve Uygurcaya üretmiş;*

konusmuş ve yazmışlardır. Ayrıca onlar çeşitli etkenlerle Göktürkçe yanında birçok

alfabeyi de kullanmışlardır.

OSMANLI TÜRKÇESİ-2-

HARFLERİN YAZIMI

- Osmanlı Türkçesi’nde yazı sağdan sola doğru yazılır. Hızlı yazmaya müsait olduğu için el yazılarında çoğunlukla Rık’a hattı tercih edilmiştir.
- Osmanlı döneminde gelişmiş olan bu yazı, “El yazısı” olarak da bilinmektedir.

Kitap istinsahında Nesih hattı daha yaygın olmakla beraber bilhassa edebi metinlerde diğerleri yanında Ta‘lik hattı da kullanılmıştır. Matbu metinlerde ise her üç tarzı da görmek mümkündür. Ancak en çok Nesih hattının harekesiz şekli yaygındır.

1. Rik’a Hattıyla Harf Şekilleri

- Süratli yazmaya elverişli olarak gelişen Rik’a yazısında harflerin bünyeleri basitleşmiş, Fe (ف) Kaf (ق), Mim (م), Vav (و) gibi harflerin gözleri kapanarak başları küçülmüş, Sin (س) dişleri kaybolmuştur. Şin (ش), Dat (ض), Kaf (ق), Nun (ن) gibi harflerin noktaları sonlarına takılan bir kıvrımla karşılanmıştır. İki nokta yatay, üç nokta da kavisli bir çizgi şeklinde yapılmıştır. Harflerin dikey çizgileri hafif sola eğimli olup yatay kısımları ise sola doğru devam ettikçe derinleşmektedir.

2. Nesih Hattıyla Harf Şekilleri

- Nesih yazısı Rik’a’ya göre sanat özellikleri daha fazla olan ve daha itinalı yazılan bir yazıdır.
- Daha çok kitap istinsahında ve levhalarda kullanılan Nesih hattı Rik’a’nın aksine harekeli olarak yazılır.
- Ölçü ve şekillerinden taviz verilerek süratli yazılmış şekline Nesih kırması denilmektedir. Ölçü ve şekillerinden taviz verilerek süratli yazılmış şekline Nesih kırması denilmektedir. Harflerin dikey çizgileri hafif sola eğimli olup Elif harfi dışındaki dik çizgilerin üst kısımlarında Zülfe adı verilen bir çıkıntı bulunur. Yatay kısımları ise sola doğru devam ettikçe derinleşmektedir.

3. Ta‘lik Hattıyla Harf Şekilleri

- Ta‘lik hattı harekesiz bir yazı olduğundan Türkçe kitabelerde ve edebi metinlerde çokça kullanılmıştır.

Diğer yazı çeşitlerinin aksine Ta‘likte dik çizgiler sağ tarafa eğimlidir. Harf çanakları daha derin ve bağlantıları daha incedir.

Harflerin Bitişme Şekilleri

- Genellikle başta ve ortada birleşen harflerin baş (üst) kısımları bulunmakta, gövde ve kuyrukları yazılmamaktadır. (د - ل - ر - elfrac ikecnö nednidnek ibig irelfracH (و bitiştikleri halde kendinden sonra gelenle bitişmeyen harfler de vardır.

YAZI ÇEŞİTLERİ

- Yazıldığı yere nisbetle *Mekkî*, *Medenî* gibi isimlerle anılan ve Kur’an-ı Kerîm kitabesinde ilk kullanılan yazı şekli, bilahere Kûfe şehrine nisbetle *Kûfî* adıyla anılmaya başlanmıştır.
- Zamanla bu yazıdan diğer yazı çeşitleri türediği için Kûfî hattı, Ümmü’l-Hutût (yazıların anası) adıyla da Bilinmektedir. Arap yazısındaki noktalama ve harekeleme usülleri henüz gelişmediği için okunmaları da daha güçtür.

1. Aklâm-ı Sitte

- Kufî hattından doğduğu kabul edilen altı çeşit yazı için Aklâm-ı Sitte (Altı kalem) tabiri kullanılmaktadır.
- Bu yazılar Sülûs-Nesih, Muhakkak-Reyhânî, Tevkî-Rika’ şeklinde birbirine tabi ikili gruplar halinde sıralanabilir. İkinci sıradakiler birincilerin daha ince kalemle yazılmış olanlarıdır.

1. Muhakkak

- Muntazam, doğru ve muhkem anlamına gelen bu yazının harfleri sülûse nispetle daha büyüktür. Yani dikey çizgileri ile çanaklı tabir edilen harflerin sola uzayan kaseleri düzünsü ve daha geniştir. Ayrıca, satır halinde yazılır ve giriftlikten uzaktır. Harfleri ve kelimeleri açıktır. Daha çok büyük boy Kur'ân-ı Kerîm'lerde ve XVI. Yüzyıla kadar mimari eserler üzerinde görülür.

.(MUHAKKAK HATTI)

2. Reyhânî

- Muhakkak'ın kurallarına bağlı olup onun küçük yazılan şeklidir. Kalem kalınlığı nesih kalemi kadar (1 mm. ye yakın) dır. Ancak nesih yazıya nispetle bazı harfleri geniş ve büyüktür. Bu iki yazı XVI. yüzyıla kadar Sülûs ve Nesih ile birlikte, bilhassa Kur'an-ı Kerim'in yazılmasında kullanılmışken daha sonra yerini sülûs ve nesih yazılarına bırakmışlardır.

3. Sülûs

- Sülûs, aklâm-ı sitte içinde en eski ve en fazla işlenmiş olanıdır. Fakat çok itina gerektirdiği için ve bu nedenle süratli yazılamadığından, günlük muamelatta kullanılmaktan ziyade bir sanat yazısı olarak kendini göstermiştir. Muhakkak'a nispetle harfleri biraz daha küçük, çanakları kısa ve derindir. Bu yazı genel olarak Muhakkak ve Reyhânî'ye göre yumuşak bir görünüme sahiptir. Genellikle 3 mm genişlikteki kâğıt kalemle yazılan sülûs, nesihle beraber kıt'alarda, hilyelerde, kaside ve beyitlerde çokça görülür. Geleneksel yazı öğrenimine de bu yazı ile başlanır. Daha büyük kalemle yazılmış şekline *celî* denir. Celî sülûs yazı mimari eserlerde, kitabelerde ve levhalarda görülür.

4. Nesih

- Kalem kalınlığı Sülüs'ün üçte biri kadar (1 mm) olan bu yazının sözlük anlamı 'ortadan kaldırmak, iptal etmek'tir. Kitapların yazılmasında diğer yazılardan daha fazla kullanıldığı, yani diğer yazıların hükmünü ortadan kaldırdığı için bu adla anıldığı kabul edilmektedir.
- Kitap istinsah etmekte kullanılışı sebebiyle 'nüsha çıkarmak' anlamında kullanılmış olması da mümkündür.
- XVI. Asırdan sonra Kur'ân-ı Kerîm ve diğer kitapların yazılmasında en çok nesih kullanılmış, daha az yer tutması ve kolay okunması sebebiyle diğer yazılara tercih edilmiştir. Sülüs gibi nesih yazı da asıl tekamülünü Osmanlı döneminde Şeyh Hamdullah ekolüyle gerçekleştirmiştir.

5. Tevkî

Kalem kalınlığı sülüse yakın olup, onun biraz küçük boyda ve daha kıvrak yazılanıdır. En belirgin özelliği birleşmeyen harflerin de birbirine bağlanabilmesidir. Eskiden halife ve vezirlerin mektupları bu yazı ile yazılırdı.

Zamanla bu yazı yerini dîvânî yazıya bırakmıştır. Tevkî, padişahların buyruklarının üzerine yazılan, çekilen tuğranın da adıdır.

6. Rikâ'

- Tevkî'nin kurallarına bağlı olup onun nesih gibi küçük yazdan şeklidir. Çoğu harfler birbirine bitişebildiğinden süratli yazmaya elverişlidir. Rikâ'hattı mektup ve yazışmalarda, vakfiyelerde, ketebe (imza) kayıtlarında ve icazetnamelerde kullanılmıştır. Bilhassa ilmiye icazetnamelerinin bu yazı ile yazılması sebebiyle 'hatt-ı icâze' adıyla da anılmıştır.

Diğer Yazı Çeşitleri

- Aklâm-ı Sitte'den ayrı üslûpta gelişen ta'lik, dîvânî, celî dîvânî ve rik'a yazıları da Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinlerde karşılaşılabileceğimiz önemli yazı çeşitleridir

1. Ta'lik

- İran'da XIV. Yüzyılın ikinci yarısında, mevcut kadîm (eski) ta'lik hattından nesta'lik hattı gelişmeye başlamıştır. Kadim Ta'lik'in karmaşık ve düzensiz hali giderilerek nesta'likte daha sade, düzenli ve okunması kolay hale gelmiştir.
- Fatih döneminde İran'dan Osmanlı sarayına gelen hattatlar eliyle İstanbul'a taşınan bu yazı Osmanlı coğrafyasında nesta'lik yerine ta'lik adıyla kullanılmaya devam etmiştir. Ta'lik 'asma, asılma' anlamına gelmektedir. Bu adı almasının sebebi harflerinin birbirine asılmış gibi bir manzara arz etmesinden ileri gelmektedir.
- İnce, kavisli, narin yapısı ve harekesiz yazılışıyla hoş ve şiir gibi görünüşe sahip olan Osmanlı Ta'lik hattının hürde (küçük) veya hafî (ince) denilen şekli edebi eserlerde ve divanlarda kullanılmış, fetvahanenin de resmi yazısı olmuştur.

2. Dîvânî

- Dîvân-ı Hümâyûn'da tutulan kayıtlarda kullanıldığı için bu adla anılmış bir yazıdır. Padişah fermanları, menşurlar, ahidnameler, şikayet ve ahkam defterleri dahil her türlü kayıt dîvânî yazı ile yazılmıştır.
- Tevki' ve ta'lik özellikleri taşıyan bu yazı Türkler tarafından geliştirilmiş olup Osmanlı nizamının kuvvet, ihtişam, asalet ve azametini sembolize eder.
- Harekesiz yazılan divanînin 16. asırda İstanbul'da doğan harekeli, süslü ve haşmetli şekline de Celî Divanî adı verilmiştir. Celî Divanî devletin üst seviyedeki yazışmalarında kullanılmıştır.

3. Rik'a

Sözlükte 'kağıt parçası, fiş, mektup' gibi anlamlara gelen rik'a, çabuk ve kolay yazma ihtiyacı ile Dîvân-ı Hümâyûn'da geliştirilmiş olan bir yazı çeşididir. Osmanlı Türkleri'nin icadı olan Rik'a, Divanî hattındaki dikey harflerin boylarının biraz küçülmesi, sadeleşmesi, kavis ve meyillerinin azaltılmasıyla meydana gelmiştir. Resmi yazılarda, günlük yazışmalarda ve mektuplarda kullanılmıştır.

En eski örneklerine 18. asrın ilk yarısında rastlanan rik'a yazısı daha sonra iki üslup kazanmıştır. Biri Babîâlî'de Mümtaz Efendi (ö. 1871) tarafından yazıldığı ve üslûbu sonradan gelenler tarafından takip edildiği için Mümtaz Efendi Rik'ası veya Babîâlî Rik'ası adıyla anılmıştır. Diğeri İzzet Efendi (ö.1903) tarafından geliştirilen ve sıkı kaidelere bağlı kalan rik'a üslubudur.

ÖZET

Sözelimi bir 'elif' harfi, yazılan kalemin kare şeklindeki noktası ile sülûste altı, nesihde dört, ta'lik ve

rik'ada üç nokta uzunluğunda yapılır.

El yazması metinlerde ve arşiv belgelerinde en çok kullanılan yazı tipleri rik'a, dîvânî, nesih ve ta'lik'tir. Bununla beraber sülûs, tevki', rikâ'(icaze) gibi yazılarda sınırlı miktarda kullanılmıştır. Başka kitapların istinsahında da kullanılmakla beraber nesih hattı adeta "Mushaf yazısı" olmuştur.

OSMANLI TÜRKÇESİ -3-

Sesli ve Sessiz Harfler

Osmanlı TürkçesiArapçada kullanılan 28 harfe ilave olarak

Farsçadaki پ (p), چ (ç) ve ژ (j) karakterleriyle 31 harften oluşur.

1. Sesli Harfler

Türkçemizdeki sessiz harflere karakter kazandıran sesli harfler,

Arapça ve Farsçada uzatma (medd) için kullanılan (ى) , (و) , (ا) ve (ة) harfleriyle verilmeye çalışılmıştır. Bu dört harf sesli harfleri sağlamak için kullanılmalarının yanı sıra sessiz harf karakterine de sahiptir.

–a, –e Sesleri

Sessiz bir harften sonra gelen (ا) o harfe –a sesini verir. Sessiz karakterdeki bir elifin arkasından –a sesini verecek ikinci bir elifin gelmesi durumunda, ikinci elif medd işareti (اِ) şeklinde ilk elifin üzerine yazılır. Bu durum karışıklığa sebebiyet vermemek için sadece bu harf için uygulanır. Diğer harfler için böyle bir durum söz konusu değildir.

Eğer eliften sonra bir seslendirme harfi gelmezse, –e sesi kelime başlarında (ا) harfiyle, kelime ortasında veya sonunda genellikle (ة) harfiyle sağlanır.

–ı , –i Sesleri

Sessiz bir harften sonra gelen (ى) karakteri ise o harfe –ı ve ya –i sesini verir.

–o, –ö, –u, –ü Sesleri

Bu sesler eliften sonra gelen (و) harfiyle oluşturulur.

Not: Bu sesli harfler dışında bazen hemze (ء) karakteri de Arapça ya da Farsça kelimelerde –a, –e, –ı, –u ve –ü seslerini vermek için kullanılabilir.

2. Sessiz Harfler

Osmanlı Türkçesinde ق , غ , ع , ط , ظ , ص , ض , ح harfleri kalın, bunların dışındakiler ise ince sessiz karakterdeki harflerdir.

:harfleri günümüz Türkçesindeki “ h ” sesi olarak telaffuz edilir ة ve ح , خ

خبر حاکم هدف Hedef Hâkim Haber

س , ث ص harfleri ise “ s ” olarak seslendirilir

صاغلام ساکن ثابت Sâbit Sâkin Sağlam

ط ve ت sesleri “ t ” sesi olarak telaffuz edilir

طاش تزگاه تاجر gâh Tâş-Tâcir Tez

ك “k” sesi ise –ğ –g –sesi verir bir “ n ” sesini gelen bir genizden birlikte sesleriyle “y”:

کافر گبی کاتب دگرمن گکیز هگبه ğirmenKâtip Gibi Kâfir Heybe Geniz De

İsmin Hal Ekleri

İsmin yalın haline getirilen ekler şunlardır:

–e Hal Eki

İsimlerin sonuna –e (ه , هی) hal ekleri getirilmek suretiyle yapılır

مکتبه بابایه گوزه یه تپه

Tepeye Göze Babaya Mektebe

قوره طاشه اوه اوقوله

Okula Eve Taşa Kora

–i Hal Eki

İsimlerin sonuna –i (ی , ى , rılıpay elyiterus kemliriteg irelke lah)

سرکیى سمایی کویى اقولی

Okulu Köyü Semâyı Sergiyi

ضابطی اووایی ایشی قرائتی

Kıraati İşi Ovayı Zabiti

قراری امانتی دلالتی علاجی

‘Îlâcî Delâleti Emâneti Karârı

–de Hal Eki

İsimlerin sonuna –de (د) hal ekinin getirilmesiyle yapılır.

کتابده در سده کویده جامعده

Camide Köyde Derste Kitapta

آلتی ده ضیافتده أد بده سؤالده

Suâlde Edepte Ziyâfette Altıda

قناعتده ضالالتده رفاهده رواجده

Revâçta Refâhta Dalâlette Kana‘atte

–den Hal Eki

İsimlerin sonuna –den (ن د) hal ekinin getirilmesiyle yapılır.

مدینه دن فاکولته دن اوقولدن یازدن

Yazdan Okuldan Fakülteden Medineden

چاتمادن اوگونمکدن گوندن گزمکدن

Gezmekten Günden Öğünmekten Çatmadan

شفاعتدن ندامتدن آلمدن نظردن

Nazardan Elemden Nedâmetten Şefâ‘atten

Zamirler

İsimlerin yerine kullanılan zamirler, özellikle sıfatlardan farklı olarak çekim eki alabilirler.

Bu sözcükler kişi, soru, belirsizlik ve işaret maksadıyla isimlerin yerine kullanılabilirler.

1. Şahıs Zamirleri

Ben, sen, o, biz, siz, onlar gibi kişileri ifade eden sözcüklerdir. Türkçedeki kelimelerin

kökü ek aldığı anda değişime uğramaz iken, şahıs zamirlerinden “ben” ve “sen” ismin –a hal

ekini aldıklarında “ bana, sana ” şeklinde değişir.

او سن بن

Ben Sen O

اونلر سز بز

Biz Siz Onlar

اوکا سکا بکا

Bana Sana Ona

اونلره سزه بزه

Bize Size Onlara

2. İşaret Zamirleri

İsmi yerine kullanılan ve belirli bir ismi işaret eden zamirlerdir. Bunların arasında “ O ” ve “ Onlar ” insan isminin yerine kullanılırsa şahıs zamiri, insan dışındaki varlıklar için kullanılırsa işaret zamiri olur.

او شو بو

Bu Şu O

اونلر شونلر بونلر

Bunlar Şunlar Onlar

اوکا شوکا بوکا

Buna Şuna Ona

اونی شونی بونی

Bunu Şunu Onu

اونده شونده بونده

9

Bunda Şunda Onda

اوندن شوندن بوندن

Bundan Şundan Ondan

اونکله شونکله بونکله

Bununla Şununla Onunla

. İlgili Zamirleri

Ek halinde kullanılan tek zamir olan –ki ilgili zamiri isim tamlamalarında tamlananın yerine kullanılabilir. İsim tamlamalarında tamlayana eklenerek ismin yerini tutar. Bağlaç ve yapım eki olan –ki’den farklı olarak kelimenin sonunda (ىك) şeklinde yazılır.

اونكى سىنكى بىمكى

Benimki Seninki Onunki

اونلركى سىزكى بىزمكى

Bizimki Sizininki Onlarınki

4. Belgisiz Zamirler

İsimlerin anlamlarına belirsizlik katan ve onları kesin olmayacak şekilde ifade eden zamirlerdir.

هېچ بىرى چوڭى كىمىسى بىعضىسى

Ba‘zısı Kimisi Çoğu Hiçbiri

5. Soru Zamirleri

İsimlerin yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir. En önemli soru zamirleri “ kim ” ve “ ne ” olmakla birlikte bunların yanında soru bildiren kelimeler de soru zamiri olarak kullanılabilir.

قاچى نريه نه كيم

Kim Ne Nereye Kaçı

بابامك غازه تھسى

Babamın Gazetesi

بابام قھوھ سى نى ايچرکن بکا :

Babam kahvesini içerken bana:

قىزىم غازە تە مى گىتىر، دىر.

— Kızım gazetemi getir, der.

بن غازە تەبى وېرىم، اوده آچار،

Ben gazeteyi veririm, o da açar,

كندى كندىنە اوقور، اراده صيراده بزه ده

Kendi kendine okur, arada sırada bize de

اوقودىغى شىلرى آكلاتىر، ھېمز د يكلەرز.

Okuduğu şeyleri anlatır, hepimiz dinleriz.

بېلسە كز بابام نە گوزەل شىلر بولويورده اوقويور.

Bilseniz babam ne güzel şeyler buluyor da okuyor.

بن دە اونك گىبى سطرلرى سوزويورم، اما بر شى اوقويا ما يورم كە،

Ben de onun gibi satırları süzüyorum, ama bir şey okuyamıyorum ki,

عجبا بن نە زمان اوقويايىلە جگم؟

Acaba ben ne zaman okuyabileceğim?

گچن گون آننە مە صوردوم. او : صبر ايت دىدى،

Geçen gün anneme sordum. O: Sabret dedi,

گلە جك سنە يە قا دار اوقومق دە يازمق دە اوگرە نىرسك.

Gelecek seneye kadar okumak da yazmak da öğrenirsin.

آه، شو گلە جك سنە... چابوق گلە دە اوقومق يازمق اوگرنسەم؛

Ah, şu gelecek sene...çabuk gelse de okumak yazmak öğrensem.

كول كنارندە

Göl Kenarında

سليم ايله كوچوك همشيرە سى عاد له نك اك بويوك اكلنجە سى باليق طوتمقدى.

Selim ile küçük hemşiresi Âdile'nin en büyük eğlencesi balık tutmaktı.

هر جمعە كونی ، اوكلە دن صوكر اOLTALIRINI ، قامشIRINI ، يملIRINI آلIRلر ،

Her Cuma günü, öğleden sonra oltalarını, kamışlarını, yemlerini alıyorlar,

كولن كنارينه كIDرلر ، قاييق اسكلە سنك بر طرفنه يرله شیرلردى.

Göl kenarına gidiyorlar, kayık iskelesinin bir tarafına yerleşiyorlardı.

كوچوك سليم ، شيميدىن مهارتلى بر باليقي اولمشدى.

Küçük Selim, şimdiden mahâretli bir balıkçı olmuştu.

اOLTADAN يمی قاييق ايچين ياناشان باليقلرى اوزاقدن كورويور ،

Oltadan yemi kapmak için yanaşan balıkları uzaktan görüyor,

نه ياپد قلIRINI كوزه تلە يور ، تام وقتتده اOLTASINI قالدIRIيوردى ،

Ne yaptıklarını gözetliyor, tam vaktinde oltasını kaldırıyor,

هر دفعه سنده مطلقا اOLTايه طاقيلمش كوچوك بر باليق صودن ديشارى چيقييوردى.

Her defasında mutlaka oltaya takılmış küçük bir balık sudan dışarı çıkıyordu.

ساختە جسور

Sahte Cesur

بدرى ، بايرامده هديه اولاراق كوزل بر توفك ، برده قيليج آلمشدى.

Bedri, bayramda hediye olarak güzel bir tüfek, bir de kılıç almıştı.

قيليجى بلنه طاقيور ، توفگى قاييشندن اوموزينه آصييوردى.

Kılıcını beline takıyor, tüfeği kayışından omuzuna asıyordu.

بويله جه سلاحلاننجه كنديسنى بر قهرمان ظن ايدبييوردى ،

Böylece silahlanınca kendisini bir kahraman zannediyordu,

گوزينه قاوغادن ، محاربه دن باشقا بر شى گورونمه يوردى.

Gözüne kavgadan, muharebeden başka bir şey görünmüyordu.

بن هیچ بر شیدن قورقمم ، قورتدن ، کوپکن اورکم.

Ben hiçbir şeyden korkmam, kurttan, köpekten ürkmem.

هله بر گل سینلر ، بر اوروشده هپسنی کسه رم دییوردی.

Hele bir gelsinler, bir vuruşta hepsini keserim diyordu.

بر گون آرقاداشی سامی ایلہ اوینارکن ده بویلہ سویلہ مشدی.

Bir gün arkadaşı Sami ile oynuyorken de böyle söylemişti.

فقط داها سوزینی بیتیرمه دن اوفاق بر فارہ یاوروسی ده لیگندن چیقدی،

Fakat daha sözünü bitirmeden ufak bir fare yavrusu deliğinden çıktı,

دوشه مه نك اوزه رنده گوروندی . فارہ همن اورتادن غائب اولدیسه ده

Döşemenin üzerinde göründü. Fare hemen ortadan kaybolduysa da

بزم قهرمانك یوزی صاب صاری کسیددی ، آلی آیاغی تیتیره مگه باشلادی.

Bizim kahramanın yüzü sapsarı kesildi, eli ayağı titremeye başladı.

سامی ده قهقهه لرله بو ساخته جسورك قورقوسنه گولدی.

Sami de kahkahalarla bu sahte cesurun korkusuna güldü._

Osmanlı Türkçesinde Ekler -4

Osmanlıca Türkçesinde kullanılan ekler, yapım ve çekim ekleri olmak üzere iki kısımda incelenebilir.a

İsim veya fiillerin kök yapılarına eklenerek onlardan isim yahut fiil türeten eklerdir. Bunlar eklendiği sözcüğün anlamını, bazen de türünü değiştirirler. Bu şekilde isimden isim, isimden fiil, fiilden isim veya fiilden fiil türetirler. Her zaman çekim eklerinden önce gelirler.

İsimden İsim Türeten Ekler

İsim olan kök yapıya eklenerek başka bir isim türeten eklerdir.

-lık, -lik, -luk veya -lük (لک ، لق) ekleri:

قولاقلق گوزلك كومورلك

Kömürlük Gözlük Kulaklık

اورمانلق گوزلك قولايلىق

Kolaylık Güzellik Ormanlık

چاللىق طوزلق سوزلك

Sözlük Tozluk Çalılık

-lı, -li, -lu veya -lü (لى) eki:

سوزلى طوزلى گزلى

Gizli Tozlu Sözlü

شهرلى پاره لى بروسه لى

Bursalı Paralı Şehirli

اوچلى چيچكلى شوهرتلى

Şöhretli Çiçekli Üçlü

-sız, -siz, suz veya -süz (سز) eki:

پاره سز صوسز قولاقسز

Kulaksız Susuz Parasız

أشسز سس سز أوسز

Evsiz Sessiz Eşsiz

بلبلسز طاتسز صوكسز

Sonsuz Tatsız Bülbülsüz

-cı, -ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu veya -çü (جی) eki:

یولجی گوزجی کومورجی

Kömürcü Gözcü Yolcu

دمیرجی سیمیدجی صنعت جی

Sanatçı Simitçi Demirci

اورمانجی کتابجی سودجی

Sütçü Kitapçı Ormancı

-ce, -ca, -çe veya -ça (چه) eki:

روسجه انگلیزجه ترکجه

Türkçe İngilizce Rusça

قائلی چه چاملی چه یکی چه

Yenice Çamlıca Kanlıca

-daş veya - taş (داش) eki:

یولداش آرقداش قارنداش

Karındaş (Kardeş) Arkadaş Yoldaş

مسلکداش موکعداش پیرداش

Pirdaş Mevki'daş Meslektaş

یانداش سرداش دینداش

Dindaş Sırdaş Yandaş

-ncı, -nci, -ncu veya -ncü (ن جی) eki:

بشنجی اوچنجی برنجی

Birinci Üçüncü Beşinci

صوكنجى يىتمىشنىجى اونسكزنجى

Onsekizinci Yetmişinci Sonuncu

Bu ek sonu (ى) harfi ile biten bir kelimeye eklenirken, o kelimenin sonundaki (ى) harfi düşer.

آلتنجى ايكنجى يىدنجى

Yedinci İkinci Altıncı

-msı veya -msi (مىسى) eki:

صارمى اكمىشمىسى آجىمىسى

Acımsı Ekşimsi Sarımsı

İsimden Fiil Türeten Ekler

İsim olan kök yapıya eklenerek fiil türeten eklerdir.

-la, ((ل))

او غور لامق طاشلامق صولامق

Sulamak Taşlamak Uğurlamak

-al, ((ل))

طارلمق آزالمق چوغالمق

Çoğalmak Azalmak Daralmak

-l, ((ل))

قاتلمق سورىلمك طوغرىلمق

Doğrulamak Sivrilmek Katılmak

-a, ((ا

بوشامق ياشامق قانامق

Kanamak Yaşamak Boşamak

-ar, ((ر - را

صارارمق مورارمق يشرمك

Yeşermek Morarmak Sararmak

-da, -de, ((د - اد

گورلده مك خرلدامق فصلدامق

Fısıldamak Hırıldamak-Horuldamak Gürüldemek

-ımsa, -imse, -ümse, ((هسم

كوچمسه مك بنيمسه مك گولمسه مك

Gülümsemek Benimsemek Küçümsemek

-kır, -kür, ((ر - رق

فشقرتمق پوسكورمك فشقرمق

Fıskırmak Püskürmek Kışkırtmak

-an, -en, ((ن - نال

سوزلنمك بارقلانمق اولنمك

Evlenmek Barklanmak Sözenmek

-laş, -leş, ((ل ش - ش ال)

چو جوقلا شفق در دلش مک شاقه لاشفق

Şakalaşmak Dertleşmek Çocuklaşmak

-sa, -se, ((سه - اس)

مهمسه مک غریبسه مک صوسامق

Susamak Garipsemek Mühimsemek

Fiilden İsim Türeten Ekler

-ce, ((هج)

بیلجه اکلنجه دوشونجه

Düşünce Eğlence Bilmece

-ak, ((قا)

بیچاق قاقاق یتاق

Yatak Kaçak Bıçak

-ge, -gı, -gi, -gu, ((گو - هگ)

سپورگه بورغو اوزگه

Özge Burgu Süpürge

-gen, - gan, -ken, -kan ((غان - ناق)

آلینغان اونوتغان چالشقان

Çalışkan Unutkan Alingan

-gi, -gi, -kı, -ki, ((قى -غى - ىگ))

آصقى چالغى سو گى

Sevgi Çalgı Askı

-geç, -gıç, -giç, ((گىچ - غىچ - جگ))

باشلانغىچ سوزگچ بىلگىچ

Bilgiç Süzgeç Başlangıç

-gın, -gin, -gun, -kın, ((نىگ - غون - ين))

بزرگين شاشقين يور غون

Yorgun Şaşkın Bezgin

-ı, -i, -u, -ü ((ى - و))

طوغو اولو يازى

Yazı Ölü Doğu

-ıcı, -ici, ((ىجى))

صاتیجى آلیجى یاییجى

Yapıcı Alıcı Satıcı

اق -ك - قى) (-ık, -ik, -ak

اوجاق آچىق كسيك

Kesik Açık Uçak

مو) (-um, -üm, -ü

اولوم طوغوم اوچروم

Uçurum Doğum Ölüm

نى) (-ın, -in, -ü

اكين آقین ييغين

Yığın Akın Ekin

چن) (-nç, -inç, -ünç

اينانچ سوينچ گولنچ

Gülünç Sevinç İnanç

ىدن) (-ıntı, -inti, -untu, -üntü, -ün

دوكندى چيقتدى سوپورندى

Süp(ü)rüntü Çıkıntı Döküntü

ر) (-er, -ır, -ur, -ür, -ün

اوقور گيدر گلير

Gelir Gider Okur

ش -شى) (-ış, -uş, -üş, -ün

باقیش یورویش اوتورش

Oturuş Yürüyüş Bakış

-it, ((دی

گچید

Geçit

-me, -ma, ((هم

آ کلامه قونشمه گولمه

Gülme Konuşma Anlama

Fiilden Fiil Türeten Ekler

Kök durumundaki fiillere eklenerek onlardan yeni fiiller türeten eklerdir.

-dır, -dir, -dur, -dür, ((رى

طولاشدیرمق یورکلندیرمک | گولديرمک

Güldürmek Yüreklendirmek Dolaştırmak

-ıl, ((ل

باقلمق یاقلمق آچلمق

Açılmak Yakılmak Bakılmak

-ın, -in, -un, -ün, ((ن

گورنمک دوگنمک گيینمک

Giyinmek Döğ(v)ünmek Görünmek

-ır, -ir, -ur, -ür, (ر)

كوپورمك طاشرمق پيشرمك

Pişirmek Taşırmaq Köpürmək

-ış, -iş, -uş, -üş, (ش)

گوروش قاجش دوگوش

Döğ(v)üş Kaçış Görüş

-t, (ت)

قوپارتمق صوغوتمق قوروتتمق

Kurutmak Soğutmak Kopartmak

ÇEKİM EKLERİ

ÇOĞUL EKİ

İsimlerin sonuna gelerek çoğul yapan –ler veya – lar ekleri (رل) harfleriyle yazılır.

گلر گوزلر گیجه لر

Geceler Gözler Güller

گوللر گوکر جینلر ده کیزلر

Denizler Güvercinler Göller

آنلر شونلر بونلر

Bunlar Şunlar Onlar

SORU EKİ

İsim veya fiillerin sonuna getirilen –mı, -mi, -mu veya –mü ekleri (می) harfleriyle yazılır.

ثانیہ می پیکار می کتابی

Kitap mı? Pınar mı? Sâniye mi?

گورمکمی گزمکمی یوزمکمی

Yüzmek mi? Gezmek mi? Görmek mi?

بومی سندنمی گونلر می

Günler mi? Senden mi? Bu mu?

BAĞLAÇLAR

Ki (هک), ve (و), ile (هلی), de (د) olmak üzere, aynı görevdeki kelimeleri birbirine bağlamak için kullanılırlar.

بو أذانلر که شهادتلی دینک تملی

Bu ezânlar ki şehâdetleri dinin temeli.

دالغالان سن ده شفقلر کبی ای شانلی هلال

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl.

او زمان وجد ایلہ بیک سجده ایدر وارسه طاشم

O zaman vecd ile bin secde eder varsa taşım.

ایشلرده صبر و ثبات موفقیتی تأمین ایدر

İşlerde sabır ve sebât (sabr u sebât) muvaffakîyeti te'mîn eder.

TAMLAMA ve İYELİK EKLERİ

İsimlerin ve isimden türetilmiş kelimelerin sonuna eklenip anlam olarak onların sahiplerini, aidiyetlerini bildiren eklerdir,

اونک سنک بنم

Benim Senin Onun

اونلرك

سزك بزم

Bizim Sizin Onların

كتابى كتابك كتابم

Kitabım Kitabın Kitabı

كتابلرى كتاييكر كتابم

Kitabım Kitabınız Kitapları

Osmanlı Türkçesi'nde Fiil Çekimleri

Hafta 5

FİİLLERDE KİP

Osmanlıca Türkçesi'nde fiiller çekimli halde kullanılır. Fiillerin zaman ve şahıs

özelliklerine göre çekimlenmesine “Kip” denir

Fiil Kök Hali + Zaman Eki + Şahıs Eki = Kip

Geldiniz =niz -di -Gel گلد = گز دی کل

Haber (Bildirme) Kipleri

Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan haber (bildirme) kipleri şunlardır:

1. Bilinen (-di'li) Geçmiş Zaman

Fiilin kök yapısına (ى د) –di eki getirilerek yapılır:

آكلادى آكلادك آكلادم

Anladım Anladın Anladı

آكلاديلر آكلاديكر آكلادق

Anladık Anladınız Anladılar

2. Öğrenilen (-miş’li) Geçmiş Zaman

Fiilin kök yapısına (ش م) –miş eki getirilerek yapılır:

آندلاشمش آندلاشمشسك آندلاشمشم

Andlaşmışım Andlaşmışsın Andlaşmış

آندلاشمشلر آندلاشمشسكز آندلاشمشز

Andlaşmışız Andlaşmışsınız Andlaşmışlar

3. Şimdiki Zaman

Fiilin kök yapısına (ى روى) –yor eki getirilerek yapılır. Sesli uyumuna göre fiilin kök

haliyle şimdiki zaman eki arasında (و) veya (ى) sesli harfleri kullanılabilir:

اڭلنيور اڭلنيورسك اڭلنيورم

Eğleniyorum Eğleniyorsun Eğleniyor

اڭلنيورلر اڭلنيورسكز اڭلنيورز

Eğleniyoruz Eğleniyorsunuz Eğleniyorlar

4. Gelecek Zaman

Fiilin kök yapısına (ق ج ، ك ج) –(e)cek, -(a)cak eki getirilerek yapılır. Sonu (ق) harfi ile

biten fiiller gelecek zaman eki aldığıında, (ق) harfi (غ) sesine dönüştürülür. Yine bazı fiillerin

sonuna gelecek zaman eki getirilirken ses uyumuna göre (ى - ا) aday (ى - ا) irelser (ى - ا)

eklenir.

اوڭرنه جك اوڭرنه جكسك اوڭرنه جكم

Öğreneceğim Öğreneceksin Öğrenecek

اوگر نه جكلر اوگر نه جكسكز اوگر نه جكز

Öğreneceğiz Öğreneceksiniz Öğrenecekler

5. Geniş Zaman

Fiilin kök yapısına (ر ، را ، رو ، ری) – (a-e-u-ü-ı-i)r eki getirilerek yapılır:

ایشیتمز لنیرم ایشیتمز لنیرسك ایشیتمز لنیرم

İşitmezlenirim İşitmezlenirsin İşitmezlenir

ایشیتمز لنیرلر ایشیتمز لنیرسكز ایشیتمز لنیرز

İşitmezleniriz İşitmezlenirsiniz İşitmezlenirler

Dilek (İstek) Kipleri

Bu kipler, fiil özelliklerine sahip olmakla birlikte anlam ve yapılarında zaman eki taşımazlar. Yani işi, oluşu ve hareketi zamana bağlı olmadan, isteme türünde bildirirler. Dilek kiplerinin dört çeşidi bulunur:

1. Gereklilik Kipi

Fiilin belirttiği anlamın yapılması gerektiğini anlatan kiptir. Fiile zorunluluk anlamı da katan ses uyumuna göre –meli, -malı olarak telaffuz edilen (ملی – irelke – ىلام) getirilerek yapılır:

دیکله ملی دیکله ملیسك دیکله ملیم

Dinlemeliyim Dinlemelisin Dinlemeli

دیکله ملی لر دیکله ملیسكز دیکله ملیز

Dinlemeliyiz Dinlemelisiniz Dinlemeliler

2. Şart Kipi (Dilek- Koşul)

Bazı fiillerde dilek, bazılarında ise şart anlamı ortaya çıkaran kiptir. Fiilin kök yapısının ses uyumuna uygun olarak telaffuz edilen (هس) ekinin getirilmesiyle yapılır:

دیکلنسه دیکلنسهك دیکلنسه م

Dinlensem Dinlensen Dinlense

دیکلنسه لر دیکلنسه کز دیکلنسه ک

Dinlensek Dinlenseniz Dinlenseler

3. İstek Kipi

Fiile istek ve temenni anlamı katan –a, -e, eki olarak (ا – ninifrah)

getirilmesiyle yapılır.

آلا آلا سک آلایم

Alayım Alasın Ala

آلالر آلا سکز آلالیم

Alalım Alasınız Alalar

4. Emir Kipi

Eylemin yapılmasını buyurma şeklinde ifade eden kiptir. Birinci tekil ve birinci

çoğul şahıslara yönelik emir kipi yapılması mümkün değildir. Emir kipinin çekiminde

şahıs ekleri kullanılır. İkinci tekil şahıs –ın, -in, -un, -ün sesine veren (ی ک - کو)

ekleriyle; ikinci çoğu şahıs –ınız, -iniz, (زکی) , -unuz, -ünüz (زکو) ekleriyle yapılır.

Üçüncü tekil ve çoğul şahıslarda ise ses uyumuna göre (س دین) (رلنalluk : – نوس)

گل سین گل

Gel Gelsin

گل سینلر گلین – گل یکز

Geliniz – Gelin Gelsinler

Fiil Çekimlerinde Olumsuzluk

Fiillerin olumsuz şekilleri, kip eklerinden önce ses uyumuna göre –me, -ma, (مه -)

eklerinin getirilmesiyle yapılır (ما)

گورمه دی گورمه دک گورمه دم

Görmedim Görmedin Görmedi

گورمه دیلر گورمه دیکز گورمه دک

Görmedik Görmediniz Görmediler

Özellikle geniş zaman kiplerinde olumsuzluk eklerinin ikinci harfleri (ا) veya (ه)

)'nin bazı yazımlarda örneklerdeki gibi kullanılmadığı da vâkidir:

يازمز اوقومزسك گورمم

Görmem Okumazsın Yazmaz

Fiil Çekimlerinde Soru

Soru yapım eki olan –mı, –mi, –mu, –mü, (ىم) şeklinde yazılarak fiillere

eklenir:

گوردیکزمى قونوشابيليرمى ده گيلمى

Değil mi? Konuşabilir mi? Gördünüz mü?

طانمازميسكز بيليرمسكز اولمازمى

Olmaz mı? Bilir misiniz? Tanımaz mısınız?

Osmanlı Türkçesi'nde Arapça Unsurlar Hafta 6

ARAPÇA KELİMELERİN YAPISI

Genelde Arapça kelimeler üç aslî harften oluşur. Asıl harflerden yeni kelime türetilirken, bu harflerin arasına belli kalıplara uygun bir şekilde ilave harfler getirilir. Kalıplarda kelimenin asıl harfleri (ع) , (ف) ve (ل) harflerinin yerine getirilir. Diğer harflerde olduğu gibi kalır. Böylece kök yapıdan türetilmek istenen kelime ve anlam elde edilmiş olur.

le – a‘ – eF ↔ فَعَلَ

↕↕↕

be harfleri kelimenin –te – eK ↔ كَتَبَ

asıl harfleridir. Bu kökten türetilen farklı vezinlerdeki kelimeler ise şu şekildedir:

مَكْتُوب كَاتِب كِتَاب

Kitâb Kâtib Mektûb

كُتِبَ كِتَابُهُ مَكْتَب

Mekteb Kitâbe Kütüb(hane)

Arapça Masterlar

Osmanlı Türkçesi’nde Arapçadan alınan masterlar tek başlarına isim olarak kullanıldıkları gibi, -etmek,-eylemek, -kılmak, -olmak, -olunmak, -edinmek gibi yardımcı fiillerle birlikte birleşik fiil olarak da kullanılabilir. Çokça kullanılan bazı master vezin ve örnekleri şunlardır:

FA‘L (فَعَلَ):

فَنَّ عَقْلَ فَرَضَ

Farz Akl Fen, Sanat

Fİ‘L (فَعِلَ)

طَبَّ حَرَصَ فَسَقَ

Fısk Hırs Tıp

FU‘L (فُعِلَ)

ظَلَمَ صَلَحَ حَزَنَ

Hüzn Sulh Zulüm

FA‘LE (فَعَلَة)

نفرت غیرت دعوت

Da‘vet Gayret Nefret

FÎ‘LE ((فَعْلَة)

صحت خدمت دقت

Dikkat Hizmet Sıhhat

FU‘LE ((فُعْلَة)

تہمت سرعت حرمت

Hürmet Sür‘at Töhhmet

FE‘AL ((فَعْل)

ضرر کرم ادب

Edeb Kerem Zarar

FE‘ALE ((فَعْلَة)

حرکت غلبہ عجلہ

‘Acele Galebe Hareket

FE‘ÂL ((فَعَال)

وقار قضاء دوام

Devâm Kazâ Vakâr

FÎ‘ÂL ((فِعال)

مثال علاج فرار

Firâr ‘Îlâc Misâl

FU‘ÂL ((فُعال)

زکام سوال دعاء

Du‘â Suâl Zükâm (Nezle)

FE‘ÂLE ((فَعَالَة)

طراوت جہالت أصالت

Asâlet Cehâlet Tarâvet

FÎ‘ÂLE ((فَعَالَة)

زیاده رعایت حمایه

Himâye Ri‘âyet Ziyâde

FÎ‘LÂN ((فَعْلَان)

وجدان نسیان هجران

Hicrân Nisyân Vicdân

FU‘LÂN ((فُعْلَان)

بهتان خسران نقصان

Noksân Hüsrân Bühtân

FE‘ALÂN ((فَعْلَان)

هذیان فوران جریان

Cereyân Feverân Hezeyân

FU‘ÛL ((فُعُول)

شیوع خصوص جلوس

Cülûs Husûs Şuyû‘

FU‘ÛLE ((فُعُولَة)

سکونت سهولت خصومت

Husûmet Sühûlet Sükûnet

FE‘ÎL ((فَعِيل)

یمین یقین نسیم

Nesîm Yakîn Yemîn

FA‘LELE ((فَعْلَلَة)

ترجمه وسوسه عنعنه

An‘ane Vesvese Tercüme

MEF‘AL ((مَفْعَل

مرحبا معنى مخلص

Mahlas Ma‘nâ Merhabâ

MEF‘ÎL ((مَفْعِل

مصرف منصب مغرب

Mağrib Mansıb Masraf

MEF‘ALE ((مَفْعَلَة

محبت مصلحت مقاله

Makâle Maslahat Muhabbet

MEF‘ÎLE ((مَفْعَلَة

موعظه معيشت مغفرت

Mağfîret Ma‘îşet Mev‘îze

ÎF‘ÂL ((إِفْعَال

إيمان إهمال إحاطه

Îhâta Îhmâl Îmân

TEF‘ÎL ((تَفْعِيل

تأليف تقسيم تحقيق

Tahkîk Taksîm Te’lîf

MUFÂ‘ALE ((مُفَاعَلَة

محافظه مراجعت معاشرت

Mu‘âşeret Mürâca‘at Muhâfaza

ÎNFÎ‘ÂL ((إِنْفِعَال

7

إنشراح إنسجام إنقلاب

Înkılâp Însicâm İnşirâh

İFTİ‘ÂL ((إفتعال)

إنتظار إفتخار اصطلاح

Istılâh İftihâr İntizâr

TEFA‘UL ((تَفَعُّل)

تسلط تضرع تحقق

Tahakkuk Tazarru‘ Tasallut

TEFÂ‘UL ((تَفَاعُل)

تنافر تلافى تبارز

Tebârüz Telâfi Tenâfür

İSTİF‘ÂL ((إستِفعال)

إسترحام إستفاده إستيعاب

İstî‘âb İstifâde İstirhâm

TEFA‘LÜL ((تَفَعُّل)

تبلور تسلسل تزلزل

Tezelzül Teselsül Tebellür

FA‘LE ((فَعْلَة)

لحظه قطره جلسه

Celse Katre Lahza

FÎ‘LE ((فِعلَة)

سرقت قسمت عبرت

İbret Kismet Sirkat

İsm-i Fâil KalıplarıI

Fiili yapıyı belirtmek için fiilden türetilen ism-i fâillerin Osmanlı Türkçesi’nde kullanılan

başlıca kalıpları ve örnekleri şunlardır:

FÂ ‘İL ((فَاعِل)

غازی داخل جاہل

Câhil Dâhil Gâzi

FE‘ÂL ((فَعَّال

میال جوال غفار

Gaffâr Cevvâl Meyyâl

MÜF‘ÎL ((مُفَعِّل

مجبر مقیم محب

Muhib Mukîm Mücbir

MÜFA‘ÎL ((مُفَعِّل

مربی موقت محرر

Muharrir Muvakkit Mürebbi

MÜFÂ‘ÎL ((مُفَاعِل

مساوی ملاقی مخابر

Muhâbir Mülâkî Müsâvî

MÜNFA‘ÎL ((مُنْفَعِل

منحصر منفرد مندمج

Mündemic Münferid Münhasır

MÜFTE‘ÎL ((مُفْتَعِّل

ملتزم محترص محتاج

Muhtâc Muhteris Mültezim

MÜTEFA‘ÎL ((مُتَفَعِّل

متعهد متعدد متعصب

Muta‘assıb Müte‘addid Müte‘ahhid

MÜTEFÂ‘ÎL ((مُتَفَاعِل

متواضع متعاقب متشابه

Müteşâbih Müte‘âkib Mütevâzi‘

MÜSTEF‘İL ((مُسْتَفْعِل)

مستشرق مستهزی مستقل

Müstakil Müstehzî Müsteşrik

İsm-i Mef‘ul Kallıpları

Fiilden etkileneni göstermek için fiilin kök yapısından türetilen ve genellikle sıfat

anlamında olan ism-i mef‘ullerin Osmanlı Türkçesi’nde kullanılan kalıpları ve örnekleri şu şekildedir:

MEF‘ÛL ((مَفْعُول)

مغرور مخفی معبود

Ma‘bûd Mahfî Mağrûr

MUF‘AL ((مُفْعَل)

مباح محکم مغلق

Muğlak Muhkem Mübâh

MUFA‘AL ((مُفْعَل)

مرفه معلی معجل

Mu‘accel Mu‘allâ Müreffeh

MÜFTE‘AL ((مُفْتَعَل)

معتبر محتوی مختار

Muhtâr Muhtevâ Mu‘teber

MÜSTEF‘AL ((مُسْتَفْعَل)

مستجاب مستحق مستضعف

Müstaz‘af Müstehak Müstecâb

4. İsm-i Zamân ve Mekân Kallıpları

Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan zamân ve mekân isimleri türeten kalıplar şu şekilde

örneklendirilebilir:

MEF'AL (مَفْعَل)

ملجأ مبدأ محل

Mahal Mebde' Melce'

محشر مقتل مطلع

Matla' Maktel Mahşer

MEF'ALE (مَفْعَلَة)

مرحلة مملكت محكمه

Mahkeme Memleket Merhale

مفخرت مفسدت مشغله

Meşgale Mefsedet Mefharet

MEF'İL (مَفْعِل)

مغرب موسم مولد

Mevlid Mevsim Mağrib

مرجع موضع مجلس

Meclis Mevzi' Merci'

13.2.5. İsm-i Mensûb KalıBI

İsimlerin sonuna, bir mensubiyet (ى)'sı getirilmesiyle yapılan ve isimlere aidiyet anlamı katan İsm-i mensûb yapısının Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan bazı örnekleri şunlardır:

جراحی أعظمی عدلی

'Adlî A'zamî Cerrâhî

فوری دنیوی دینی

Dinî Dünyevî Fevrî

خیالی حسبى حماسى

Hamâsî Hasbî Hayâlî

ضمنى وجدانى كىمىوى

Kimyevî Vîcdânî Zîmnî

İsm-i Âlet Kallıpları

Osmanlı Türkçesi’nde kullanılan âlet veya eşya isimleri türeten kalıplar ile bazı örnekler

şunlardır:

MİF‘AL ((مِفْعَل)

مقص مكلب مغفر

Miğfer Mikleb Makas

MİF‘ALE ((مِفْعَلَة)

مصقله منقله مشربه

Mi(a)şraba Minkale Miskale

MİF‘ÂL ((مِفْعَال)

ميزان مقدار مضراب

Mızrâb Mikdâr Mîzân

13.2.7. İsm-i Tafdîl KalıBI

EF‘AL ((افْعَل) kalıbıyla yapılan ve isimlere “en üstün”lük anlamı katan ism-i tafdîl

örnekleri şunlardır:

أهم أنفس ألزم

Elzem Enfes Ehem

ARAPÇA ÇOĞUL KALIPLARI

Cemî‘ Müzekker Sâlim (ين - نون) rıtışımlıalluk karalo ridan ralluğoc ikednilkeş

مأمورین حاضرین

Hâzırûn Me’mûrîn

Cemî‘ Müennes Sâlim şeklindeki çoğullar isimlerin sonuna (تا) harflerinin getirilmesiyle

yapılır:

حسیات واردات ملاحظات

Mülâhazât Vâridât Hissiyât

Cemî‘ Mükesser şeklindeki çoğul kalıpları ve örnekleri ise şunlardır:

EFÂ‘ÎL (اکابر Ekâbir)

EF‘ÂL (امثال Emsâl)

EF‘ÎLÂ (انبیاء Enbiyâ)

EF‘ÎLE (افعلة Elbise)

TEFÂ‘ÎL (شرايط Şerâ’it)

FE‘ÂİLE (ملائكة Melâike)

FE‘ÂL (شباب Şebâb)

Fİ‘ÂL (كبار Kibâr)

FE‘ÂLİL (عناصر Anâsır)

FU‘ÂL (کفار Küffâr)

FE‘ÂLÂ (بقایا Bakâyâ)

FE‘ÂLÎ (أهالی Ahâlî)

FE‘AL (عسس Ases)

Fİ‘AL (ملل Milel)

FU‘AL (دُول Düvel)

FU‘ALÂ (غُرَابَاءُ Gurabâ

FÎ‘LÂN (إِخْوَانُ İhvân

FE‘ALE (فَعْلَةٌ Aceze

FE‘LÂ (مَوْتَى Mevtâ

FU‘ÛL (خُطُوطُ Hutût

FEVÂ‘ÎL (حَوَادِثُ Havâdis

MEFÂ‘ÎL (مَرَّاسِمُ Merâsim

MEFÂ‘ÎL (مَصَارِيفُ Masârîf

Arapça Sayılar

Osmanlı Türkçesi’nde kullanılan Arapça ve Farsça sayılar birlikte kullanılmıştır. Bu sayılarda sıralanış Türkçedekinin tam tersinedir. Yani sayılar önce birler sonra onlar, yüzler ve binler basamağı sıralamasıyla okunur. Arapça sayıların yazılışları ve okunuşları şu şekildedir:

Seb‘a سبعة 7 -	Erba‘a أربعة 4 -	Vâhid واحد 1 -
Semâniye ثمانية 8 -	Hamse خمسة 5 -	İsnân اثنان 2 -
Tis‘a تسعة 9 -	Sitte ستة 6 -	Selâse ثلاثة 3 -
Seb‘ûn سبعون 70 -	Erba‘ûn أربعون 40 -	araşA عشرة 10 -
Semânûn ثمانون 80 -	Hamsûn خمسون 50 -	nûrşÎ عشرون 20 -
Tis‘ûn تسعون 90 -	S i t tûn ستون 60 -	Selâsûn ثلاثون 30 -
Elfân ألفان 2000 -	Elf ألف 1000 -	Mi’e مئة 100 -

Ay İsimleri

Osmanlı Türkçesi’nde, tarihlerde yaygın olarak hicrî takvim ve kameri aylar kullanılmıştır.

Bu ayların isimleri ve okunuşları şu şekildedir:

1-Muharrem 2-Safer 3-Rebî‘u’l-evvel

جمادى الآخرة جمادى الأولى ربيع الآخر

4-Rebî‘u’l-âhir 5-Cumâde’l-ûlâ 6-Cumâde’l-âhire

رمضان شعبان رجب

7-Receb 8-Şa‘bân 9-Ramazân

ذى الحجة ذى القعدة شوال

10-Şevvâl 11-Zi’l-ka‘de 12-Zi’l-hicce

Osmanlı Türkçesi’nde Kullanılan Bazı Arapça Terimler ve Tamlamalar

erög enirelecereD mihibitârem âla‘على مراتبهم

ucakacele Çab-l’elA‘على العجله

normal ;erezü uğudlo tedÂ edâ‘-l’elA‘على العاده

uluslar arası ;milel Milletler arası-Beyne’l بين الملل

Gözlemleyerek ;müşâhede Görerek-Bi’l بالمشاهده

bundan dolayı ;enirezü nunuB hyela‘-Binâe’n بناء عليه

bilhassa ;husûs Özellikle-Bâ با خصوص

doğal olarak ;tab‘ Tabiatıyla-tBi’باطبع

gerektiğinde ;hâce Gerektiği zaman-l’ednî‘عند الحاجة

takip ederek ;İttibâ‘an Uyarak اتباعاً

yekûn Hiç olmamış gibi-lem-Ke’en كأن لم يكون

Kîl u kâl Dedi kodu قيل و قال

söyleyeni meçhul-edrî Sahibi-Lâ لا ادري

söz götürmez ;Kelâm Söz yok-lâ-Mâ ما لا كلام

seyrek olan ;vukû‘ Ender-Nâdirü’l نادر الوقوع

Sırran ve ‘alâniyyeten Gizli ve açık olarak سر و علانية

yevmen Günden güne -fe -Yevmen يوماً فيوماً

FARSÇA EKLER

1. Yer İsimleri Türeten Ekler

گاه

ikametgah ,gâh Oturulan yer-İkâmet اقامتگاه

gâh Namaz kılınan yer-Namaz نمازگاه

gâh Ziyaret edilen yer-Ziyâret زیارتگاه

rota ,geçit ,gâh Geçilecek yer-Güzer گذرگاه

yatılan yer ;gâh Uyku yeri-Hâb خوابگاه

ستان

Çiçek bahçesi ,stân Bahçe-Bû بوستان

istân Gül bahçesi-Gül گلستان

ülkesi ,istân Türklerin yeri-Türk تورکستان

زار

zâr Çimenlik-Çemen چمنزار

zâr Lâle Bahçesi-Lâle لاله زار

گده

gede Meyhâne-Mey میگده

gede Zerdüştlerin ma‘bedi-Âteş آتشگده

سار

سنکسار سار ,sâr Taşlık-Seng kayalık

کوهسار Kûh-sâr Dağlık

ان

توران Tûr-ân Tûr'un ülkesi

ایران Ir-ân Ir'in ülkesi

بیابان Biyâb-ân Susuz yer, çöl

شن

گلشن Gül bahçesi-şen Gül

روشن Rû-şen Münevver yer, Aydınlık

بن

گلبن Gül biten yer-bün Güllük

2. Zaman İsimleri Türeten Ekler

گاه

شامگاه Şâm-gâh Akşam vakti

استان

تابستان Tâb-istan Yaz (sıcak zaman)

زمستان Zem-Kış-istan

ان

بهاران Bahâr-ân Bahar (zamanı)

3. Alet İsimleri Türeten Ek

دان

dân Tuzluk-Nemek نمكدان

dân Gül suyu şişesi-Gülâb گلابدان

dân Tütsü yakmaya mahsus kap-Buhur بخوردان

dân Şamdan-Şem‘ شمعدان

dân Çaydanlık-Çây چايدان

4. Fâil ve Meslek İsimleri Türeten Ekler

بان

bân Bahçıvan-Bâğ باغبان

koruyan ,bân Gölgeleyen-Sâye سایبان

bân Gece bekçisi-Pâs پاسبان

şanko ,bân Acele eden-Şitâ شتابان

وان

kervân ,vân Kâfile-Ker کروان

vân Sarsmadan yol alan-Râh راهوان

گر

ger Kimya bilimci-Kimyâ کيمياگر

ger Demirci-Âhen آهنگر

Altın işleyen ,ger Kuyumcu-Zer زرگر

Servet sahibi ,ger Zengin-Tüvân توانگر

tâlîp ,ger İstekli-Hâhiş خواهشگر

گان

خواجگان ;Efendi ;gân Hoca-Hâce Sahip

بازارگان ;gân Tâcir-Bâzâr

ستمديدگان ;gân Zulüm gören-dâde-Sitem mazlum

شهزادگان ;gân Şehzâde-Şehzâde

کار

توبه کار ;kâr Tövbe etmiş-Tevbe

اطاعتکار ;kâr Îtâat eden-Îtâ‘at

ستمکار ;kâr Zulmeden-Sitem zâlim

شیوه کار ;Nazlı kâr-Şîve

خداوندکار ;kâr Hükümdar-Hüdâvend padişah

5. Küçültme Ekleri

چه

باغچه ;bahçe ;چه Küçük bağ-Bâğ

لغتچه ;چه Küçük lügat-Lügat

ك

مردمك ;Küçük adam ;ek Bebek-Merdum

Olumsuzluk Ekleri

İsimlere olumsuzluk anlamı katan ve niteleyici sıfat yapan ekler şunlardır:

نا

نامرد ;merd Nâmert-Nâ

نالاميد ümîd Ümitsiz-Nâ

ناچار çâr Çaresiz-Nâ

ناشاد kederli ;şâd Hüzünlü-Nâ

نامتاهى sınırsız ;mütenâhî Sonsuz-Nâ

بی

بی اختیار ihtiyâr Kendisi istemeksizin-Bî

بی ادبانه edebâne Edepsizce-Bî

بی امان emânsız ;emân Merhametsiz-Bî

بی پایان tükenmez ;pâyân Sonsuz-Bî

بی زبان lisansız ;zebân Dilsiz-Bî

7. Sıfat Türeten Ekler

Eklendikleri isimlerden yeni isim ya da niteleyici sıfatlar türeten ekler şunlardır:

مند

mend Dertli-Derd دردمند

Şerefli ;mend Muhterem-Ercu ارجمند

zengin ;mend Servetli-tServe ثروتمند

âkil ;mend Akıllı-Hûş هوشمند

وار

vâr Ümitli-Ümîd اومیدوار

vâr Şaha layık-Şâh شاهوار

ار

گرفتار âr Tutkun-Girift

دیدار Yüz ;Görüşme,âr Görme-Dîd

رفتار yürüyüş ;gidiş ;âr Giden-Reft

یار

بختیار bahtlı ;yâr Talihli-Baht

شهریار şâh ;melik ;yâr Hükümdar-Şehr

هوشیار yâr Akıllı-Hûş

ناک

غمناک nâk Gamlı-Gam

هوسناک meyilli ;nâk Hevesli-Heves

نمناک nâk Nemli-Nem

ان

خندان ân Gülen-Hand

نالان ân İnleyen-Nâl

گریان Ağlamak ;ân Ağlayan-Giry

پران Uçucu ;ân Uçan-Perr

پر

پر هنر Hünərli ;hüner Hünərle dolu-Pür

پر خون hün Kanla dolu-Pür

پر غضب gazab Çok öfkeli-Pür

پر عناد -Pür içtani koÇ dâni‘

پر نور -Pür nurla dolu ;nûr parlak

ياب

ظفر ياب -Zafer Gâlip ;yâb Başarıya nâil olan

شر فياب -Şeref Şeref ;yâb itibar kazanan

فيضياب -Feyz kaz-Feyz ananyâb ;ananyâb feyzi çoğalan

8. Diğer Ekler

از : -den, -dan anlamındadır.

از قضا -Ez kazâ

از جمله -Ez cümle (O) cümleden olarak

از دل و جان -Ez dil u cân Cân u yürekten

در : -de, -da ve ya içinde anlamı verir.

در کنار -Der kenâr Kenarda bulunan ;hâşiye

در دست -Der dest Tutuklama ;elde etme

در حال -Der hâl Hemen ;derhal

بر : -üzerinde anlamı katar ,Üzere

برقرار -Ber kararlı ;karâr devamlı

برگذار -Ber Yâdigâr ;güzâr hatıra

برطرف -Ber Defetmek ;taraf ortadan kaldırmak

با : -ile manasında a ,birliktelikle bir kelimelere anlamı verir.

با خصوص -Bâ husûs Özellikle ;husûs en ziyâde

با وفا -Bâ vefâ Vefa ile

با صفا Safâ ile-Bâ safâ

را : -den, -verir anlamı için ya ve dan.

قضارا Kaza ile-Kaza râ kazadan

تر : daha fazla anlamı katar ,Sıfatlara daha üstün .daha

بهتر Bih-Daha iyi ter

خوبتر Hûb-Daha iyi ,ter güzel daha

ترین : Sıfatlara en üstünlük anlamı katar .

بدترین Bed-Kötü En terîn

خوبترین Hûb-Daha iyi En ,terîn güzel en

ا : Hitap ve ya nidâ anlamı verir .

شاها Şâh-Şâh Ey â

جانا Cân-Cân Ey â

ان : Eklendiği isimleri çoğul veya zümre ismi yapar .

درویشان Dervîş-Dervîşler ân

مردان Merd-Adamlar ,ân erkekler

چشمان Çeşm-Gözler ân

هم : İsmi önüne gelerek birliktelik anlamı katar .İsmi

همدم Hem-Eş ,dem olan aynı zamanda

همراه Hem-olan yolda ,râh aynı yoldaş

همشهری Hem-olan şehirden aynı ,şehri hemşeri

Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan bazı Farsça fiil kökleri, son ek ya da yardımcı fiil gibi kullanılarak sıfatlar türetilir. Bu şekilde kullanılan başlıca fiil kökleri şunlardır:

انگیز : - harekete geçiren ,uyandıran ,ortaya çıkaran .

اسف انگیز Esef-vericiengîz-Üzüntü z

نفرت انگیز Nefret-vericiengîz-uyandırıcı

دهشت انگیز Korkunç-Dehşetengîz-ürkütücü

اور : Sahip olan ,taşıyan ,getiren .

جنگ آور Ceng-Savaşçı-âver

دلآور Dil-Cesur-âver;yürekli

سرور Ser-Reis-ver;başta giden ;önder

آمیز : İçeren ,yantaşı ,le karışık .

حکمت آمیز Hikmet-içeren-âmîz

شکرآمیز Şükürle karışık-âmîz

حقارت آمیز Hakâret-içeren-âmîz

FARŞA SAYILAR

Osmanlı Türkçesi'nde Farsça sayılar da kullanılmıştır. Farsçada sayıların yazılışları ve okunuşları şu şekildedir:

هفت 7 ٧ Heft	چهار 4 ٤ Çehâr	يك 1 ١ Yek
هشت 8 ٨ Hešt	پنج 5 ٥ Penç	دو 2 ٢ Du
نه 9 ٩ Noh	شش 6 ٦ Şeş	سه 3 ٣ Se
شست 70 ٧٠ Šest	چهل 40 ٤٠ Čihil	ده 10 ١٠ Deh
هفتاد 80 ٨٠ Heftâd	پنجاه 50 ٥٠ P encâh	بیست 20 ٢٠ Bîst
نود 90 ٩٠ Neved	شصت 60 ٦٠ Š a st	سی 30 ٣٠ Sî

صد 100 ۱۰۰ Sad هزار 1000 ۱۰۰ Hezâr تومان 10000 ۱۰۰۰۰ Tûmâ

FARSÇA TAMLAMALAR

Tamlamaların Yapılışı

Türkçede tamlayan ve tamlanan olarak sıralanan bu yapılar, Farsçada tam tersi sıralamayla yapılır. Yani önce tamlanan, sonrasında ise tamlayan gelir. Yazımda tamlamaları gösterecek herhangi bir harf yazılmaz iken, okurken tamlananın sonuna ses uyumuna göre –i ve ya –yi sesi ilave edilerek telaffuz edilir. Bu tarzda yapılan tamlamalar günümüz Türkçesine ise belirtili ya da belirtisiz isim tamlaması olarak tercüme edilir.

کتاب احمد ۱ Ahmed Ahmet’in Kitabı-Kitâb

آل عثمان ۱ Osmân Osman Oğulları-Âl Osmanlılar ;i

عالم ارواح i Ervâh Ruhlar âlemi-melÂ‘

بحر سفید ۱ Sefîd Akdeniz-Bahr

Yalnızca sonu he (ه) ve elif (ل) ile biten bir kelime tamlanan olarak kullanılıyorsa (ه)’nin üzerine hemze, eğer (ل) ile biten bir kelime tamlanan olarak kullanılıyorsa (ل)’den

sonra kaynaştırma harfi olarak bir ye (ی) ilave edilir.

لهجه عثمانیه âniyye Osmanlı dilii Osm-Lehce

نامه فرهاد i Ferhâd Ferhat’in mektubu-Nâme

هوای بهار yı Behâr Bahar Havası-Hevâ

ماهی دریا yi Deryâ Deniz Balığı-Mâhi

Farsça Kelimelerde Vâv-ı Ma ‘dûle

Farsça bazı kelimelerde bulunan (و) harfleri okunmayıp kendilerinde sonra gelen (ل) harfi telaffuz edilir. Bunlar “vâv-ı ma‘dûle” olarak isimlendirilir. Yazımında bu vâvlardan bulunan bazı kelimeler ve okunuşları şöyledir:

خواجه Hâce Hoca

خوان aHân Sofr

خواننده ;Hânende Okuyan hânende

دعا خوان -Du‘a hân Dua okuyan

خواب Hâb Uyku

بد خواه hâh Kötülük isteyen-Bed

خوار ;Hâr Hor bayağı

Osmanlı Türkçesi’nde Kullanılan Bazı Farsça Terimler ve Tamlamalar

آب حیات 1 Hayât Hayat Suyu-Âb

اعدای دین A‘dâ Dîn Din Düş-manlarıyı

عادات قدیمه 1 Kadîme Eski Adetler-tadÂ‘

احوال پر ملال Ahvâl Ahvâl Çok acınacak haller-i melâl

عساکر بریه i Berriye Kara askerleri-rikâsA‘

عصر سعادت 1.1 Saâdet Hz-rsA‘ Muhammed’in çağı

آثار عتیقه 1 Atîka Eski eserler-Âsâr

عون حق A‘-nvA‘ Hakk Allah’ın rdımını

عظمت فروش A‘-temazA‘ taslayan-fürûş

بادی امرده Bâdî-Bâdî İşin başlangıcında-i Emirde

بد انجام Bed-kötü-Sonu encâm

هشت بهشت Hešt-Sekiz Cennet-behišt

بر وجه بالا Ber-vech-gibi-Yukarıdaki balâ i

پیام بر Peyâm-ber Haber getiren-Peygamber

برك حزان Berg-yaprağı-hazân i

بیبخت Bî-Bahtsız-baht

بیشمار Bî-Sayısız-şumâr

جا بجا Câ-be-Yer yer-câ

cû Çâre arayan-Çâre چاره جو
savâb Doğru cevap-ı bâ-Cevâb جواب با صواب
efrûz Dünyayı parlatan-Cihân جهان افروز
gîr Dünyayı zapt eden-Cihân جهانگیر
bilge ;mend Bilgili-Dâniş دانشمند
mekân Cehennem mekân-Dûzah دوزخ مکان
1 bârân Yağmur bulutu-Ebr ابر باران
i hayriyye Hayır dua-Ed' iye ادعیه خیریه
ilâhi dinler ,1 Semâvî Semâi-Edyân ادیان سماوی
mümtaz ;meşhur ;efrâz Büyük-Ser سرافراز
natkârlari hiref Sa-Ehl اهل خرف
sırlar uyandıran ;engîz Esrarengiz-Esrâr اسرار انگیز
1 dil Gönül ehli-Erbâb ارباب دل
i sürûr Sevinç gözyaşı-Eşk اشک سرور
samimiyetle ;dil ü cân Can ü gönülden-Ez از دل و جان
sihirbaz ;ger Büyüleyici-Füsûn فسونگر

zler Hazinesii güftâr Sö-Gencine کنجینه گفتار
Halife 4 ;1 Güzîn Dört Seçkin Yâr-Çehâr yâr چهار یار گزین
hâh İyilik isteyen-Hayr خواه
kita 7 ;iklîm Yedi iklim-Heft هفت اقلیم
bencil ;bîn Kendini gören-Hod خود بین
hüzün arttıran ,efzâ Keder-Hüzn حزن افزا
atasözü ;in sözleri kibâr Büyükler-Kelâm کلام کبار
i mahfî Gizli hazîne-Kenz کنز مخفی

ماهرو rû Ay yüzlü-Mâh

مرغ دل i dil Gönül kuşu-Mürg

نسیم نو بهار behâr İlkbahar rüzgarı-i nev-Nesîm

نشو و نما gelişme ;Neşv ü nemâ Büyüyüp yetişme

راه حق ı Hakk Allah yolu-Râh

سرو روان i revân Yürüyen Servi-Serv

تیر مژگان i müjgân Kirpiklerin oku-Tîr

طول امل tükenmez arzu ;tamah ;i emel Hırs-Tûl